

Na ons de zondvloed?

17 maart 2021. Het hadden de klimaatverkiezingen moeten worden. GroenLinks met 25 zetels in de Tweede Kamer. De opmars naar het torentje.

Het liep nogal anders. Wat staat er op het spel? En: hoe verder?

Klimaatcrisis en ecologische rouw

Europees klimaatcommissaris Frans Timmermans keek met grote ergernis naar de afwezigheid van een serieus debat over klimaatverandering in de recente Nederlandse verkiezingscampagne.¹ 'Ik maak me het meest zorgen over het gebrek aan urgentie', zegt hij. 'Als de pandemie ons iets geleerd heeft, is het dat we naar de wetenschap moeten luisteren. Luister naar de wetenschap over klimaatverandering, naar de wetenschap over biodiversiteit.' 'Nederland zal nog veel moeten doen om het eigen klimaatakkoord overeind te houden.'² Timmermans was die dag, 4 maart 2021, door de vereniging Natuurmonumenten uitgeroepen tot 'Groenste Politicus van 2020'. Media hadden er weinig aandacht voor.

De wereld staat door klimaatverandering 'aan de rand van de afgrond', zegt VN-secretaris-generaal António Guterres.³ 2020 was een van de drie warmste jaren ooit gemeten, meldt een op 19 april jl. verschenen VN-rapport. 'Er is geen tijd te verspillen om de doelstellingen van het Klimaatakkoord van Parijs te halen', stelt Guterres.

De gemiddelde temperatuur op aarde stijgt razendsnel.⁴ Jaar na jaar worden er onheilspellende warmterecords gebroken. 'De strijd tegen klimaatverandering draait in een hogere versnelling, maar schiet nog te kort. Met de huidige internationale klimaatplannen gaan we richting een wereldwijde opwarming van 3,2 °C', stelt het WNF.⁵ Het nieuwe mondiale klimaatdoel: een maximale temperatuurstijging van 1,5 °C, bereiken we in het huidige tempo van klimaataanpassingen al over negen jaar.⁶ In Nederland hebben we dat niveau al bijna bereikt.

Een dergelijke temperatuurstijging heeft desastreuze gevolgen voor mens en natuur. De mondiale uitstoot van broeikasgassen is van 2012 tot en met 2019 gemiddeld met 1,1% per jaar gestegen, ondanks het klimaatakkoord van Parijs, wereldwijde reductiedoelen en de energietransitie.⁷ Het Internationaal Energie Agentschap (IEA) verwacht voor 2021 een recordstijging van de uitstoot van broeikasgassen van 5%.⁸

'Als slaapwandelaars stevenen we af op de grootste catastrofe die de wereld zal treffen', zegt René Grotenhuis.⁹ Hij trok op de dag van de start van de klimaatop in Madrid, eind 2019, een parallel met de aanloop naar de Eerste Wereldoorlog, naar analogie van het boek *De slaapwandelaars* van de Engelse historicus Christopher Clark, die beschreef hoe Engeland de Eerste Wereldoorlog binnen slaapwandelde. We lijden aan het *boiled frog*-syndroom: de kikker past zich zó aan aan het steeds warmer wordende water, dat hij levend wordt gekookt. Zijn onvermogen om te beslissen wanneer hij uit het opwarmende water moest springen, wordt zijn dood.

¹ Trouw, 4 maart 2021

² Als we ons niet aanpassen, voeren onze kinderen oorlog over water. Trouw, de Verdieping, 4 maart 2021

³ VN over klimaat: We staan vlakbij afgrond. Nederlands Dagblad, 20 april 2021

⁴ https://nl.wikipedia.org/wiki/Opwarming_van_de_Aarde#/media/Bestand:Global_Temperature_Anomaly.svg

⁵ [https://www.wwf.nl/wat-we-](https://www.wwf.nl/wat-we-doen/focus/klimaatverandering#:~:text=Met%20de%20huidige%20internationale%20klimaatplannen,1%2C8%20biljoen%20euro%20nodig.)

[doen/focus/klimaatverandering#:~:text=Met%20de%20huidige%20internationale%20klimaatplannen,1%2C8%20biljoen%20euro%20nodig.](https://www.wwf.nl/wat-we-doen/focus/klimaatverandering#:~:text=Met%20de%20huidige%20internationale%20klimaatplannen,1%2C8%20biljoen%20euro%20nodig.)

⁶ KNMI, 4 maart 2021

⁷ <https://www.pbl.nl/publicaties/trends-in-mondiale-uitstoot-van-co2-en-alle-broeikasgassen-2020-rapport>

⁸ IEA, Global Energy Review 2020

⁹ René Grotenhuis, Slaapwandelen de catastrofe tegemoet. Trouw, 6 december 2019

‘Na ons de zondvloed, zo is het nu letterlijk’, zegt ecooloog Patrick Jansen (WUR).¹⁰ Hij voelt wat hij noemt ecologische rouw. ‘Als ik puur naar de feiten kijk, zou ik depressief worden.’ ‘We behandelen de toekomst als een verre koloniale buitenpost waar we ongestraft milieuschade en technologische risico’s kunnen dumpen, alsof daar niemand leeft’, zegt filosoof-politicoloog Roman Krznaric in een uitzending *Time Rebels* van VPRO Tegenlicht.¹¹ In 2020 bevestigde het tweejaarlijkse *Living Planet Report* van het WNF dat de soortenrijkdom op de aarde achteruit holt. Sinds het peiljaar 1970 zijn populaties in omvang gemiddeld met 68 procent achteruitgegaan. Eén miljoen van de acht miljoen soorten dreigt de komende decennia uit te sterven. En ondanks de coronacrisis is de verwoesting van tropische regenwouden in 2020 flink toegenomen. Dat jaar verdween wereldwijd 4,2 miljoen hectare aan primair tropisch regenwoud, een gebied ter grootte van Nederland. Dat is 12 procent meer dan het jaar ervoor, meldde het *World Resources Institute* op 31 maart 2021.¹² En dit terwijl 2020 was bedoeld als jaar van ommekeer voor het klimaat en de biodiversiteit, waarin landen en bedrijfstakken hadden beloofd het bosverlies te zullen halveren of te stoppen.

Falend beleid

Het Europese vergroeningsbeleid is mislukt, concludeerde Alex Brenninkmeijer ook in 2020. Nederlandse boeren ontvingen gedurende zes jaar bijna twee miljard euro subsidie voor vergroening. Dat heeft weinig tot geen positief effect gehad voor de natuur en de biodiversiteit op het platteland: het aantal boerenlandvogels is drastisch gedaald, driekwart (!) van de insecten is verdwenen.¹³ De kabinetten Rutte hebben burgers en het mkb op kosten gejaagd, en zware industrie en landbouw ontzien, concludeert Milieudefensie in het rapport *Business as Usual*, dat op 1 maart 2021 verscheen. De kabinetten hebben de afgelopen tien jaar nauwelijks resultaat geboekt op gebied van klimaat, milieu, energie en natuur.¹⁴ De Raad van State oordeelde in 2019 dat het Nederlandse stikstofbeleid niet in lijn te brengen is met de Europese Natura 2000-richtlijn. We kennen de gevolgen. Uit een rapport van het WNF blijkt dat Nederland binnen Europa koploper mondiale ontbossing is. Het Europees gemiddelde per inwoner is vijf vierkante meter bos per jaar, Nederland scoort achttien vierkante meter. ‘Ontbossing in tropische gebieden en vernietiging van ecosystemen voor landbouwproducten gelinkt aan import naar de EU is meetbaar en inzichtelijk’, stelt het WNF.¹⁵ Het Planbureau voor de Leefomgeving constateerde in september 2020 dat de overheid niet adequaat reageert op de klimaatcrisis en de achteruitgang van de natuur.¹⁶ Klimaatwetenschappers constateerden in het vakblad *Nature* in 2020 dat de wereld het laat afweten in de strijd tegen klimaatverandering. ‘We hebben het verprutst. Het gat tussen het beloofde en noodzakelijke doel (maximaal 2 resp. maximaal 1,5 graad opwarming van de aarde) is in tien jaar gegroeid van 14 naar 55 procent’.¹⁷ Dat zouden we in Europa nu met de *Green Deal* moeten halen – maar in tijden van corona ligt daar bij vrijwel geen beleidsmaker prioriteit. Met de grondstoffen is het niet beter gesteld. Volgens het *Global Footprint Network* was in 2020 1,75 aarde nodig om alle grondstoffen te kunnen leveren.¹⁸ Dat is het mondiale gemiddelde. Als de hele wereld zou leven zoals wij in Nederland, dan hebben we per jaar drie aardes nodig om in onze

¹⁰ ‘Na ons de zondvloed, zo is het nu letterlijk’. Nederlands Dagblad, 30 december 2020

¹¹ Patrick Jansen, Een goede voorouder stemt voor duurzaamheid. Trouw 5 maart 2021.

¹² Ben van Raaij, Volkskrant, Verlies tropisch regenwoud flink toegenomen. Nederlands Dagblad, 1 april 2021

¹³ Mark van Dinther, Volkskrant. Vergroeningsbeleid van de Europese Unie is mislukt. Nederlands Dagblad, 19 februari 2020

¹⁴ Nederland is nog grote vervuiler. Nederlands Dagblad, 1 maart 2021

¹⁵ Per Nederlander verdwijnt per jaar 18 vierkante meter bos. Nederlands Dagblad, 14 april 2021

¹⁶ <https://www.pbl.nl/sites/default/files/downloads/pbl-2020-nederlands-natuurbeleid-in-internationale-context-3889.pdf>

¹⁷ Milieudoelen ‘Parijs’ opnieuw verder uit zicht. Trouw, 5 maart 2020

¹⁸ Nederland is nog grote vervuiler. Nederlands Dagblad, 1 maart 2021

behoefte te voorzien.¹⁹

De zware industrie is in Nederland vrijwel vrijgesteld van energiebelasting en de sectoren lucht- en scheepvaart van accijnzen. De OESO concludeerde onlangs dat Nederlandse grote bedrijven steeds meer worden uitgezonderd van de CO₂-heffing. 'Dat doet het besparingseffect teniet'. Bovendien wordt bij de enorme bedrijfssubsidies niet gekozen voor vernieuwende alternatieven, zoals groene waterstof.²⁰

Ook de Nederlandse consument is weinig duurzaam, blijkt uit recent onderzoek van PwC.²¹ Slechts 24% (tegen een mondiaal gemiddelde van 34%) is bereid méér te betalen voor hun boodschappen als die ethisch verantwoord of milieuvriendelijker zijn geproduceerd.

Het moet stoppen, het gemarchandeer met stikstofregels, de asfaltambities van Van Nieuwenhuizen. Ruim twintig jaar geleden moest, omwille van de natuur, de Betuweroute vooral ondergronds worden aangelegd in het Rijnstrangengebied. Maar dat argument geldt nu (bijv. de A15, de A27) kennelijk niet meer wanneer het om autoverkeer gaat, schrijft Trouw. 'Wie kan dat uitleggen in tijden dat de ene onheilstijding over biodiversiteit en kwetsbare natuur op de andere volgt?'²²

We kunnen niet meer zeggen: *Wir haben es nicht gewusst*.

Visie op natuur

Hoe kon de ecologische crisis zo uit de hand lopen? De natuur verdient een ander denken, stelt filosoof Koo van der Wal in *De symfonie van de natuur*.²³ 'In de westerse filosofie sinds Descartes en het Newtoniaanse wereldbeeld is de natuur zo dood als een pier', stelt hij.

Het Statistisch Bureau van de VN heeft onlangs een mijlpaal bereikt. Alle lidstaten zijn het eens geworden over het meten van de waarde van de natuur. Dat klinkt mooi. Daarmee kunnen dus de milieukosten van economisch beleid helder in beeld worden gebracht. Maar het sluit ook aan bij ons Newtoniaanse wereldbeeld, waarbij we natuur vooral beschouwen als productief kapitaal. Het is een economische logica met een hellend vlak. Natuurlijk kapitaal is problematisch, betoogt prof. Irene van Staveren: 'Als we de natuur willen waarderen, zullen wij als mens diensten moeten leveren waar de natuur beter van wordt in plaats van de natuur laten renderen voor onze economische doeleinden!'²⁴

'De meeste debatten over duurzaamheid gaan over beleid, het bedrijfsleven of technologie. Terwijl de onderliggende oorzaak van alle ecologische crises toch echt ons wereldbeeld is. De teloorgang van de Aarde gaat niet over vervuiling of het uitsterven van soorten: die zijn er enkel onderdeel van. De enige manier waarop we een duurzame toekomst voor onszelf én voor alle andere bewoners van de Aarde kunnen creëren, is door onze relatie met de natuur volledig te herzien', schrijft natuurfilosoof prof. Matthijs Schouten.²⁵ 'Wat nodig is, is een radicaal andere visie op natuur'.

Filosoof Virginie Maris pleit voor herwaardering van de natuur als 'radicaal anders'.²⁶ In haar recente boek *Het wilde deel van de wereld. Over de natuur in het antropoceen* pleit ze in navolging van filosofen als Bruno Latour voor minder scheiding tussen mens en natuur, lichaam en geest, natuur en cultuur. 'De hiërarchische onderscheiding mens en natuur is achterhaald. De natuur is niet slechts instrument in de hand van de mens'. Maris wil haar lezers bewust maken van de manier waarop de mens zichzelf via sluipteggetjes in het middelpunt van de aarde blijft situeren, zelfs wanneer dit in

¹⁹ Zie bijv. <https://www.voordewereldvanmorgen.nl/artikelen/earth-overshoot-day-2020>

²⁰ 'Kortingen industrie doet effect CO₂-heffing teniet'. Nederlands Dagblad, 16 april 2021

²¹ Nederlandse consument nog weinig duurzaam. Nederlands Dagblad, 13 april 2021

²² Geen gemarchandeer met stikstofregels. Trouw, 22 januari 2021

²³ Trouw, 23 februari 2021

²⁴ Irene van Staveren, De waarde van de natuur meten. Trouw, 6 april 2021

²⁵ prof. dr. Matthijs Schouten, filosofisch café Zwolle, 19 april 2021

²⁶ Maurice Hoogendoorn, We moeten nu nederig zijn en niet alle natuur willen beheersen. Nederlands Dagblad, 12 maart 2021

de rol is van een verlosser die de natuur – en daarmee zichzelf – weleens eventjes zal redden.²⁷ Klimaatbeleid is ondergeschikt aan natuurbeleid. ‘Het is niet oké om dat op de weinig overgebleven natuur af te wentelen, ’schrijft Patrick Jansen. ‘Waar klimaatbeleid ten koste gaat van de natuur, gaat er iets mis’.²⁸

Voorzorg vs. wegstappen en doorschuiven

Nederland is onder drie kabinetten Rutte kampioen geworden in het wegstappen, doorschuiven, trainen, negeren, bagatelliseren, afkopen. Dat geldt niet alleen voor klimaat en biodiversiteit, dat geldt voor vrijwel alle grote thema’s die spelen: van stikstofdepositie en pfas tot vluchtelingen en asielzoekers, van biodiversiteit tot ouderenzorg, van bio-industrie tot belastingtoeslagen, van compensatie van geleden schade door gaswinning tot investeringen in het onderwijs, van huisvesting tot ontwikkelingssamenwerking en defensie, van gezondheidszorg tot nationale ICT.

In de betere media vind je hier dagelijks berichten over. Ik noemde al de nodige rapporten en feiten. Neem de luchtkwaliteit. Volgens het Longfonds en de Longalliantie Nederland zijn er in ons land jaarlijks 12.000 doden als gevolg van slechte lucht en 16.000 opnames op de spoedeisende hulp.²⁹ Het moet anders. En het kan ook anders. Het lukte Urgenda om de rechter de Staat te laten wijzen op de zorgplicht. De Urgenda-zaak, waarin de Hoge Raad in 2019 een veelbesproken arrest wees, is inmiddels wereldberoemd geworden. In die zaak is een op de Staat rustende zorgplicht aan het licht gekomen. Deze zorgplicht werd al in het voorafgaande arrest van het Gerechtshof Den Haag afgeleid uit de artikelen 2 en 8 EVRM³⁰. Door per eind 2020 niet tenminste 25% CO₂-uitstoot te reduceren (t.o.v. peiljaar 1990) handelde de staat in strijd met de zorgplicht en daarom onrechtmatig.³¹ Het is onduidelijk of die 25% (dankzij corona..!) nog net is gehaald. Het CBS verwacht van niet. Het RIVM komt later in 2021 met de officiële cijfers.

Die vraag om zorgplicht is onlangs herhaald waar het gaat om de klimaatzaak van Milieudefensie tegen Shell. En onlangs bepaalde de rechter dat Shell een zorgplicht heeft voor het dochterbedrijf in Nigeria, waar het gaat om olielekages.³²

Een opsteker, in lijn met het Urgenda-vonnis: op 29 april 2021 oordeelde het Constitutioneel Hof in Karlsruhe dat de inspanningen van de Duitse regering om klimaatverandering af te remmen onvoldoende en ongrondwettelijk zijn. De Duitse klimaatwet is niet stevig genoeg om het land in 2050 daadwerkelijk klimaatneutraal te maken. En de emissies die nog tot 2030 worden toegestaan, zaden een jongere generatie met de opdracht op om uitstoot nóg veel ingrijpender te reduceren, wat de vrijheid van die generatie zal beknotten. Dat strookt niet met de wet die de staat ook voor het welzijn van toekomstige generaties verantwoordelijk houdt. De zaak tegen de staat werd aangespannen door een aantal jonge activisten van onder meer Fridays for Future.³³ Er is ook een verschil met Nederland: de betreffende Duitse minister reageerde positief op de uitspraak. Klimaatminister Svenja Schulze (SPD) wil vaart zetten achter de wet en zegt al voor de zomer een nieuw plan te willen presenteren. Volgens de minister is de uitspraak van het grondwettelijke hof

²⁷ Maurice van Turnhout, De mens als verlosser die de natuur wel even gaat redden. Trouw, 10 maart 2021

²⁸ Patrick Jansen, Energie die je niet verspilt, hoef je ook niet op te wekken. Trouw, 16 april 2021

²⁹ Trouw, 12 april 2021

³⁰ EVRM: Europees verdrag voor de rechten van de mens

³¹ <https://www.milieurecht.nl/nieuws/wat-betekent-het-urgenda-arrest-in-het-bestuursrecht>

³² Nigeriaanse boeren winnen zaak tegen Shell en olievervuiling. Trouw, 30 januari 2021

³³ Kim Deen, Na Urgenda hier is ook in Duitsland de klimaatwet met succes aangevochten: te vrijblijvend.

Trouw, 29 april 2021

Zie ook: <https://duitslandinstituut.nl/artikel/43644/constitutioneel-hof-klimaatwet-schiet-tekort>

een 'duidelijke stimulans' voor klimaatbescherming.³⁴

Klimaat is meestal nog steeds een ondergeschoven kindje. Niet zozeer bij GroenLinks, D66, de ChristenUnie en de Partij voor de Dieren (noot: Klaver kan m.i. nog wel wat leren van de morele principes van Esther Ouwehand). Zelfs in economisch opzicht is de VVD hier slecht, ondoelmatig, bezig. Het klimaatprobleem is niet een 'klein probleem met excessieve kosten', maar een 'groot probleem met excessieve toekomstige kosten', merkt Esther Bijlo op.³⁵

Dit alles moet overigens het CDA en de VVD bekend voorkomen. In het boek *De gulden snede* van Herman Wijffels en Wilma de Rek, waarin wordt teruggekeken op de inzichten die Wijffels in zeventig jaar heeft opgedaan, constateert Wijffels dat in onze economie vaak keuzes worden gemaakt waarbij onvoldoende rekening wordt gehouden met de gevolgen op lange termijn voor mens en aarde. En dat we daarvoor steeds weer een nazorgsysteem in het leven roepen om de brokken op te ruimen. 'In plaats daarvan moeten we', schrijft hij, 'naar een voorzorgsysteem. En zal de economie in het geheel moeten overgaan van groei naar zorg, en van exploitatie van de natuur naar behoud van de aarde'. Een voorzorgeconomie dus.³⁶ Van Staveren noemt in dat kader diverse voorbeelden waar de (vaak door vrouwelijke wetenschappers voorgestelde) voorzorgeconomie effectiever en enorm veel goedkoper was geweest.

De recente nieuwe wet om de stikstofemissie in 2035 te halveren is een ander voorbeeld. Deze gaat in tegen het advies van de commissie-Remkes, en is absoluut onvoldoende, zegt ook het net gepubliceerde rapport *Onderzoek naar de ecologisch noodzakelijke reductiedoelstelling van stikstof* van WNF en Natuurmonumenten.³⁷ De neerslag van stikstof moet zo snel mogelijk omlaag, zegt medeopsteller em. hoogleraar Frank Berendse. 'De nu uitgetrokken miljarden zijn veelal weggegooid geld'. Iets eerder, twee dagen na de recente Tweede Kamerverkiezingen, kwamen topambtenaren die het beleid van demissionair minister Schouten moesten uitwerken al tot dezelfde conclusie: De stikstofuitstoot moet minstens gehalveerd worden, en wel zo snel mogelijk. In alle gevallen is een forse krimp van de veestapel nodig.³⁸ De nieuwe regering krijgt het advies om nog veel meer geld uit te trekken om de uitstoot te verminderen, maar ook om boeren en bouwers, wetenschappers en natuurorganisaties samen te brengen aan een 'stikstofafel'. In overleg met het ministerie zouden zij tot een stikstofakkoord moeten komen. Dat laatste roept overigens de principiële vraag op: moet de regering belanghebbenden laten onderhandelen over maatregelen of moet zij zélf de pijnlijke keuzes maken?

Eerder pleitte Esther Bijlo al voor het opschudden van de klimaattafels (en andere onderhandelingstafels) d.m.v. een zogeheten Participatieve Waarde Evaluatie (PWE), een instrument dat hangt ergens tussen een opiniepeiling en een burgerberaad.³⁹ In Nederland is, naar Frans voorbeeld, zo'n (virtueel) burgerberaad voor het klimaat in de maak.⁴⁰

Corona en neo-liberalisme - *Never waste a good crisis*

De bekende psychiater Damiaan Denys wil vasthouden aan een geloof in de waarheid. Hij ziet de coronacrisis óók als zo'n waarheid. 'Het is een gezonde correctie op onze megalomane levensstijl,

³⁴ Kim Deen, Na Urgenda hier is ook in Duitsland de klimaatwet met succes aangevochten: te vrijblijvend. Trouw, 29 april 2021

³⁵ Esther Bijlo, Want, VVD, het klimaat is geen 'klein probleem'. Trouw, 9 april 2021

Zie ook: <https://www.trouw.nl/nieuws/vvd-schrapt-zin-over-klimaatverandering-na-kritiek~b401a357/>

³⁶ Irene van Staveren, Baseer economie juist op voorzorg. Trouw, 3 december 2019

³⁷ Hoe langer je wacht, hoe meer natuur je kwijtraakt. Trouw, 9 april 2021

³⁸ Stikstofcrisis ligt als een steen op de maag. Trouw, 22 april 2021

³⁹ Esther Bijlo, Dat vermoeiende gepolder aan de klimaattafels kan wel wat opfrissing gebruiken. Trouw, 12 maart 2021.

⁴⁰ Zie: <https://www.tudelft.nl/tbm/pwe/case-studies/klimaatraadpleging>

een tik van de Schepper, de natuurwet, een homeostase – of welke begrippen je daar ook voor zou willen gebruiken. Het is niet toevallig dat het nu komt. Als je kijkt naar de globalisering, hoe we eindeloos de wereld overvliegen, hoe we ons verhouden tot het eten van dieren, hoe alles vermarkt wordt, dan is de logische consequentie dat er een keer gecorrigeerd moet worden. We maken continu dezelfde fouten, de mens is en blijft een simpel, hardleers wezen'.⁴¹

In dat opzicht is ook politiek filosoof Govert Buijs niet optimistisch. 'Al voor de coronacrisis was de visie op economie en marktdenken aan het kantelen. Het bruist van ideeën over een *reset of capitalism*'. Hij is echter bang dat de pandemie daar een streep door haalt, dat Nederland liberaler uit de crisis komt. Dat laatste komt volgens hem ook doordat links aan kracht heeft ingeboet. 'Voor het systeem is het beter als er een bepaalde kracht op links zit'.⁴²

Er moet aandacht zijn voor morele rechtvaardigheid. Ga daarbij te rade bij John Rawls. En ook bij prof. Ewald Engelen. Deze laatste schreef een vlammend pamflet, *Ontwaak! Kom uit uw neoliberale sluimer*. Hij ziet het neoliberalisme als een wereldbeschouwing van na de Tweede Wereldoorlog met als voornaamste kenmerk 'de diepgewortelde wens om de marktregels buiten het bereik van de democratie houden'.⁴³ 'Het is een politieke filosofie die de staat gebruikt om de markt te vestigen. De overheid zet daarbij wetgeving in om publieke voorzieningen te vermarkten die in eerste instantie georganiseerd werden door maatschappelijke organisaties. Denk aan scholen, ziekenhuizen, woningcorporaties. Het is niet een terugtrekkende overheid die iets aan de markt overlaat, nee, het is een overheid die bewust een markt creëert voor deze goederen of diensten. Dat krijgt dan ook nog technocratische trekken'. Van Engelen bepleit een 'grotere staatsverantwoordelijkheid, een staat die zich profileert op het terrein van de dagelijkse behoeften van alle (!) burgers. Het grootste falen is het niet adequaat reageren op de aanstaande klimaatcrisis. Dan volgt de inkomens- en vermogensongelijkheid die groeit tussen theoretisch geschoolden en praktisch geschoolden'.⁴⁴

Esther Bijlo analyseert de Europese hersteloperatie. Al snel na de uitbraak van Covid-19 werd geroepen: we moeten groener uit de crisis komen. De economie moet na de corona-epidemie 'groen herstellen', was de leus in maart 2020. Zij concludeert dat er slechts een heel klein vleugje groen in de miljardenpakketten valt te ontwaren. Slecht 2,5% van de 14.600 miljard dollar aan steungeld, in 2020 aangekondigd in de vijftig grootste economieën, is te bestempelen als groene investeringen, ofwel uitgaven die helpen om de klimaatdoelen te bereiken die zijn afgesproken in het akkoord van Parijs. Van de langetermijninvesteringen kan slechts 18% van de 1.900 miljard dollar als groen worden aangemerkt. Nederland bungelt helemaal onderaan in de groep landen met nauwelijks groene investeringen.⁴⁵ In hetzelfde artikel constateert Natuur en Milieu-directeur Marjolein Demmers een conservatieve strategie in Nederland, in tegenstelling tot bijv. Duitsland, waar veel wordt geïnvesteerd in infrastructuur en groene waterstof. 'Er ligt materiaal genoeg voor groen herstel. Maar Nederland is kennelijk nog niet in staat om die visies te vertalen in snelle concrete besluiten. Nu is het nieuwe kabinet aan zet'.

En verkijk je er niet op wanneer de woorden wel mooi klinken. Zoals door VNO-NCW, die met de nieuwe voorzitter Ingrid Thijssen een nieuwe koers wil varen, met 'de overgang naar een klimaatneutrale, circulaire samenleving als hoogste prioriteit'. Maar economische groei is nodig om de nieuwe Brede Welvaart te kunnen bewerkstelligen, stelt zij. Esther Bijlo prikt daar doorheen. De koers blijft even conservatief als die van de traagste leden van VNO-NCW, denk aan Shell, Schiphol, KLM. Brede Welvaart kan ook inhouden 'dat de economie niet groeit, maar dat het welzijn van de bevolking toch toeneemt. En dat het beleid beter is voor het welbevinden van toekomstige

⁴¹ Tien geboden, Trouw, de Verdieping, 4 april 2020

⁴² 'Deze verkiezingen zijn nauwelijks zinvol'. Nederlands Dagblad Week 10, 13 maart 2021

⁴³ Stevo Akkerman, Interview met Ewald Engelen. Trouw Tijdgeest, 27 februari 2021

⁴⁴ Noot: Vgl. mijn bespreking van Michael J. Sandel, De Tyrannie van Verdienste in De Linker Wang, maart 2021

⁴⁵ Gemiste kansen voor groen herstel. Trouw, 25 maart 2021

generaties, en dat de vervuiling en uitputting in het buitenland als gevolg van onze consumptie verminderen'.⁴⁶

Het kán ook anders. Een voorbeeld. Boer en onderzoeker Meino Smit deed tien jaar onderzoek, promoveerde daarop in Wageningen en pleitte recent opnieuw voor een totaal andere manier van landbouw bedrijven.⁴⁷ Die is circulair, duurzaam, met minimalisering van energieverbruik, met minder transport, minder import en export, minder broeikasgas. En voedsel wordt er nauwelijks duurder door!

Centrale regie en burgerparticipatie

Het Planbureau voor de Leefomgeving gaf in het recente rapport *Grote opgaven in een beperkte ruimte* aan dat het nieuwe kabinet harde keuzes moet maken.⁴⁸ 'Waar gaan die één miljoen huizen gebouwd worden? Hoe maken we ruimte voor nieuwe natuur? Wat is er nodig om Nederland klimaatbestendig te maken? Is er nog plek voor landbouw tussen windmolens en zonneparken?' Het stelt: 'Wil Nederland zijn klimaat- en natuurdoelen halen, dan moet je een andere koers inslaan'. 'Het Rijk moet de teugels weer in handen nemen. Maak een kaart van Nederland waarop je aangeeft wat je doen gaat. Daar moeten provincies en gemeenten bij betrokken worden. En betrek de burgers véél vroeger in het gesprek, en niet via ouderwetse inspraak achteraf.' En: 'Miljarden om natuur te herstellen is dweilen met de kraan open zolang de milieudruk niet wordt verlaagd'.

Laat de overheid weer bestuurder worden i.p.v. bijrijder van de markt. Het fysieke landschap is verrommeld. Er ontbreekt een centrale visie op ruimtelijke ordening.⁴⁹ De vraag daarnaar neemt sterk toe: centrale regie. Een visie op hoe Nederland er in 2050, 2070 en 2220 uit moet of zou kunnen zien. De Regionale Energie Strategieën (RES) versterken die vraag ook de andere kant op. 'Geef de burger direct invloed op het klimaatbeleid' zegt voormalig ombudsman Alex Brenninkmeijer. 'Kies voor burgerfora op alle niveaus, die gericht input kunnen geven op praktische klimaat- en energievraagstukken en de koers van de landbouw, bij de RES en de plaatsing van wind- en zonneparken'.⁵⁰

Pas dit principe toe in de breedte van de samenleving. Overall wordt de dreiging gezien van groeiende segregatie tussen groepen in de samenleving. Er zijn talloze pogingen om deze dreiging het hoofd te bieden, met name via het onderwijs: van burgerschapsonderwijs tot de inzet op Passend Onderwijs voor ieder kind. Maar je kunt je afvragen of de eerste stap niet wordt overgeslagen: de stap die *iedereen* onvoorwaardelijk als lid van de samenleving accepteert. Theoloog en denker Erik Borgman formuleerde het recent zó: Doel van het onderwijs is het leveren van bouwers aan de samenleving.⁵¹ 'Richt je onderwijssysteem zo in dat alle kinderen worden uitgenodigd om mee te doen, mee te bouwen. Aan hún samenleving. Iedereen – ondanks (en juist mét) alle verschillen!'

Inclusiviteit is geen product, maar een uitgangspunt. Borgman maakt duidelijk dat de traditie van het Katholiek Sociaal Denken in deze richting wijst, en níet in de richting van toelatingseisen.

Systeemkritiek en leiderschap

Er ligt genoeg om het met elkaar over te hebben. En om keuzes te maken. Rutte managet Nederland door goede en slechte tijden, is altijd in voor het gesprek, als het maar niet gaat over welke samenleving ons uiteindelijk voor ogen staat, welke botsende ideeën daarover bestaan en welke

⁴⁶ Esther Bijlo. Het nieuwe duurzame kompas van VNO-NCW. Trouw, 26 maart 2021

⁴⁷ Meino Smit: We hebben vijf keer zo veel boeren nodig. Nederlands Dagblad, 10 april 2021

⁴⁸ Mark van Dinther, Volkskrant. Niet alles kan in een klein land. Nederlands Dagblad, 8 april 2021

⁴⁹ Caspar van den Berg en Annemarie Kok, De regio's worden vaak behandeld als lastige kinderen. Trouw, 30 januari 2021

⁵⁰ "Geef burgers directe invloed op het klimaatbeleid", Trouw, 22 maart 2021

⁵¹ Online lezing CSC (Christelijk Sociaal Congres) Voorjaarsberaad, 15 april 2021

fundamentele keuzes daaruit volgen.⁵² Terwijl het in de politiek juist daarover zou moeten gaan. In de recente campagne van Rutte (de VVD-advertentie *Samen naar de eindstreep. En verder*) komt geen klimaatcrisis voor.⁵³ Rutte gaat prat op het feit dat hij *geen* visie heeft,⁵⁴ terwijl je die voor de omwenteling van de economie – van fossiel naar duurzaam – juist nodig hebt.⁵⁵

Rutte kon pas Rutte worden toen de politieke realiteit hem ontsloeg van het hebben van idealen, schreef Joost de Vries.⁵⁶ Rutte kon als manager aan de slag met praktische problemen en met geld. Interessanter dan hoe Rutte uitgroeide tot de (schijnbaar?) onaantastbare premier die hij nu is, is de vraag wat het zegt dat Nederland zich al een decennium laat leiden door een politicus die er prat op gaat geen langetermijnvisie te hebben en geen grote overtuigingen. ‘Rutte’, schrijft Bas Eickhout, ‘koketteert er zelfs mee er geen te hebben. Visie is als een olifant die het uitzicht beneemt’, zei hij in de H.J. Schoo-lezing in 2013.⁵⁷

Zeker, aan het ontwikkelen van een visie kleven risico’s. Dat weet Rutte heel goed. En ook de PvdA weet wat een debat over visie (in dit geval in 2018, op het thema migratie) aan sores kan opleveren. Politiek strategen hadden Asscher voldoende gewaarschuwd er niet aan te beginnen: veel te gevoelig, met de kans op een verdeelde partij.⁵⁸ Die verdeeldheid kwam – en bleef.

Niettemin: wat nodig is en waar veel mensen naar snakken, en de aarde ook, is een visie op het goede leven. Een ethisch lange-termijn kompas.

GroenLinks heeft een naar mijn mening uitstekend wetenschappelijk bureau. Het blad *De Helling* staat vol met artikelen die in (en buiten!) het politieke systeem de weg wijzen. ‘Ons verhaal is fundamentele systeemkritiek’, zegt Samar Bashira, GroenLinks wethouder in Hoorn.⁵⁹ Dat zou ons meer moeten verbinden met de Partij voor de Dieren, vind ik persoonlijk. Bashira zegt onder meer: ‘De belangrijkste les die ik als wethouder heb geleerd, is dat de samenleving behoefte heeft aan écht leiderschap. Leiderschap betekent dat je het echte, grote verhaal en daarmee ook de minder leuke boodschap durft te vertellen. Dat leiderschap is nodig op weg naar een eerlijke en groene samenleving. Leiderschap met een duidelijke richting en een lange termijn-verhaal’.

Met hem hoop ik dat het GroenLinks de komende dertig jaar lukt deze rol op zich te nemen. Met anderen, want alleen lukt dat niet. En dan kan Botswana nog als voorbeeld dienen. De vorige president en natuurbeschermer *pur sang* Ian Khama streefde naar een groen binnenlands product. ‘De essentie is dat biodiversiteit niet negatief beïnvloed mag worden door projecten in het land. Als je plannen maakt, als je de begroting opstelt, neem je de natuur daarin mee. Je kijkt naar de natuurimpact en calculeert eventuele schade aan de natuur. Natuurlijke hulpbronnen, zoals schoon water, frisse lucht en de vegetatie moeten onderdeel zijn van de planning van nieuwe ontwikkelingen in je land’.⁶⁰

Visie en waarden

Werk aan de winkel, ook voor GroenLinks. Het is hoog tijd voor een heldere, aansprekende visie. Gedeelde waarden. Een compacte visie op mens, op natuur en op maatschappij. Op Nederland, Europa, de wereld. Een visie op *Het goede leven*. Een visie op rechtvaardigheid. Op soberheid. Een helder ethisch lange-termijn kompas voor waardengedreven politiek.

Het wetenschappelijk bureau van GroenLinks zou de opdracht daartoe kunnen krijgen. Het denken

⁵² Stevo Akkerman, Premierbonus. Trouw, 22 februari 2021

⁵³ Advertentie VVD in de landelijke dagbladen, 20 februari 2021

⁵⁴ O.a. in zijn H.J. Schoo-lezing in 2013. Zie ook <https://www.youtube.com/watch?v=j3R5d1NvwBQ>

⁵⁵ Bas Eickhout, Klimaatmores. Lemniscaat, 2016, pag. 89

⁵⁶ Joost de Vries, De gelukkigste man van Nederland. Essaybundel. Prometheus 2021

⁵⁷ Bas Eickhout, De vieze man van Europa. In: Klimaatmores, Lemniscaat, 2016, pag. 89

⁵⁸ N.a.v. Wilfred Scholten, Lodewijk, de val van een politiek talent. Ambo|Anthos, 2021

⁵⁹ Liesbeth Beneder, ‘Ons verhaal is fundamentele systeemkritiek’. De Helling 2020 nr. 1, pag. 56

⁶⁰ Erik van Zwam, Botswana glijdt teug naar jacht en stroperij. Trouw de Verdieping, 15 april 2021

van politiek-filosofen en -economen met een sterk ethisch kompas, hoogleraren als Michael Sandel (Harvard), Ronald Tinnevelt en Thomas Mertens (Radboud), Govert Buijs (VU), Irene van Staveren (Erasmus) kan daar ongetwijfeld een goede bijdrage aan leveren. Vormen van leden- en burgerparticipatie passen daar ook prima in.

‘Politieke keuzes hangen samen met je visie op het leven en samenleven én met wat je als de meest urgente vraagstukken ziet’, zegt Ruard Ganzevoort. ‘In dat licht is de klimaatcrisis eigenlijk het failliet van de mensheid’. ‘Zo’n rentmeester had allang ontslagen moeten worden. We zullen hard moeten ingrijpen en onze manier van leven moeten aanpassen’.⁶¹ Ds. Paul Visser uit Rotterdam citeert met instemming theoloog Stefan Paas, die bepleitte dat je bij de afgelopen verkiezingen moest gaan voor een partij die het meest oog heeft voor een stevige aanpak van de klimaatcrisis. ‘Anders hoeven we’, schreef Paas, ‘over alle andere dingen over een paar decennia niet eens meer te praten. Zo urgent is het’. En Paul Visser over kerk en politiek: ‘Je hoort vaak: de kerk doet niet aan politiek, maar dat is natuurlijk onzin. De kerk ontkomt er niet aan om te zeggen wat ze in Godsnaam in deze wereld te zeggen heeft. Dat moet politiek worden doorvertaald’.⁶²

Het is heel erg nodig dat bestuurders, politici en burgers juist het gesprek aangaan over wat waardevol is en hun keuzes en afwegingen uitleggen met een transparant beroep op achterliggende ethische normen en waarden, en hoe die doorwerken in beleidskeuzes, betoogt filosoof Jeroen de Ridder n.a.v. de coronacrisis en de daarin getroffen maatregelen.⁶³ ‘Ethiek vereist dat je positie kiest, en daarover verantwoording aflegt. Duidelijk maken wat je van belang vindt, waarom je dat vindt en hoe je omgaat met botsende waarden.’ VU-hoogleraar Hedwig te Molder bedacht er een term voor: politici en bestuurders lijden aan ‘waardenschaamte’: ze kunnen of durven niet goed spreken over de waarden achter hun keuzes. ‘Het is de taak daar wat aan te doen – de waardenschaamte voorbij’. Laat, en niet alleen bij coronamaatregelen, je morele afwegingen zien tussen vrijheid, haalbaarheid, gezondheid, economische ontwikkelingen en wellicht nog meer – in plaats van je te verschuilen achter onheldere en onvolledige vermeende waarschijnlijkheden of zogenaamd neutrale adviezen van experts. Het helpt voor overtuigingskracht en draagvlak. Het vraagt ook om een nieuw sociaal contract tussen overheid en burger – en tussen burger en overheid! – zoals Pieter Omzigt in november 2020 bepleitte in zijn online lezing voor de Stichting Sociale Christendemocratie.⁶⁴

Moreel kompas

Burgers vragen allang naar het moreel besef van politici. In een ingezonden, 12 maart 2020, vraagt een lezer van Trouw: ‘Waarom zou ik nog stemmen, als de regering en parlement onze wetten en regels telkens negeren of schuwen?’⁶⁵ Hij noemt een groot aantal dossiers, beerputten met ontwijkingen, hypocriete regels, politiek wanbeleid. Hij vervolgt: ‘En dan is er het ontbrekende moreel besef van veel politici. Hoe is het mogelijk dat een minister (Cora van Nieuwenhuizen inzake Lelystad airport), na een uitspraak van het hoogste rechtsorgaan, zich afvraagt ‘of er toch nog een list te verzinnen is’? ‘En zo heb ik nog een lange lijst van voorbeelden’, vervolgt hij. Zo geldt dat ook voor het debat over bijv. ontwikkelingssamenwerking.⁶⁶ In de recente verkiezingscampagne opnieuw een ondergeschoven kind. Gelukkig waren Kieskompas-kiezers die op 17 maart van plan waren op GroenLinks te stemmen de grootste voorstanders van meer geld voor ontwikkelingssamenwerking, gevolgd door die van de ChristenUnie. Het CDA erkent dat er een moreel aspect aan zit – maar slechts 20% van de CDA-kiezers was het eens met de stelling ‘Er moet

⁶¹ Als christenen gaan stemmen. Kontekstueel maart 2021, pag. 24

⁶² Wim Dekker en Koos van Noppen, Stemadvies 2.0. Kontekstueel maart 2021, pag. 16-19

⁶³ Jeroen de Ridder, Uit de kast met die waarden. Nederlands Dagblad, 16 maart 2021

⁶⁴ Zie ook Pieter Omzigt, Een nieuw sociaal contract. Prometheus, 2021

⁶⁵ Jan van den Berg, Ik wil stemmen, maar waarom eigenlijk? Trouw, 12 maart 2020

⁶⁶ Wendelmoet Boersema, Ontwikkelingshulp? Alleen als we er zelf van profiteren. Trouw, 8 maart 2021

meer geld naar ontwikkelingssamenwerking' (bij GL was dat 67%, bij de CU 57%).

Helaas staat het moreel kompas van de burgers er (dus) veelal ook niet goed bij. Ook niet waar het gaat om waardengedreven kiezers. De recente dringende oproep aan de kiezer van vooraanstaande religieuze leiders te 'stemmen op partijen die gewetensvolle en pijnlijke keuzes durven te maken als het gaat om klimaat',⁶⁷ zie ik niet terug in de verkiezingsuitslag. Evenmin als het effect van de oproep van een groep prominente kerkleden uit de Protestantse Kerk eerder dit jaar, die kerkleden opriep duurzaamheid, klimaatverandering en levensstijl boven aan de kerkelijke agenda te zetten, waarbij ze een blinde vlek vermoedden bij de beleidsmakers in de kerk en van mening waren dat christenen in Nederland radicaal anders moeten gaan leven.⁶⁸ In een open brief hadden tien prominenten aangegeven het onbegrijpelijk te vinden dat duurzaamheid ontbreekt in de lijst van vijf prioriteiten van het kerkgenootschap. 'Het besef van urgentie is er niet. Dat maakt ons bezorgd en boos', zei emeritus predikant Sam Janse in een toelichting op de open brief.⁶⁹ Zelfs het blad Kontekstueel, tijdschrift voor gereformeerd belijden nú, kwam met een mooi themanummer *Als christenen gaan stemmen*.⁷⁰ Maar in de stem van de meeste christelijke kiezers klonk, gelet op de verkiezingsuitslag, weinig urgentie voor het klimaat.

Soberheid en rechtvaardigheid

Soberheid is geen luxe. Soberheid is noodzakelijk. Een noodzakelijk goed.

Only one earth – het onofficiële rapport van de eerste VN Milieuconferentie van 1971, is nog razend actueel.⁷¹ Onze mondiale voetafdruk is veel meer dan die ene aarde. *Earth overshoot day* valt ieder jaar eerder.⁷² De grootste vervuiling komt door het aanschaffen van spullen, inclusief huizen, auto's, etc. Volgens een studie van onderzoeksbureau CE Delft staan 'spullen' op nummer één in de top tien van grootste milieubelasting door de gemiddelde Nederlander.⁷³

Er zijn pleidooien voor soberheid, ook in dit blad. Tjirk van der Ziel pleit voor een levenshouding, een grondhouding waarin de mens geen hogere status heeft dan de dieren, voor een intrinsiek goede natuur, waarvan wij onderdeel zijn. Met een levenshouding van soberheid. 'Het gaat erom dat het leven dat je leidt voldoende bevredigend is'.⁷⁴ Dat is een heldere bijdrage aan een visie op het goede leven. Mede geïnspireerd door Micha 6 vers 8, als drijfveer voor gerechtigheid op alle niveaus en een visie op het goede leven.⁷⁵ Zo'n visie is hard nodig.

We zouden véél meer aan energiereductie moeten doen. Niet alleen aan energietransitie. Niet alleen klimaatadaptatie, vooral ook mitigatie. Wat je niet gebruikt of nodig hebt, hoeft je ook niet te vervangen of te compenseren. In een vlammend betoog roept Patrick Jansen op om nu eens echt iets te doen aan energieverpilling.⁷⁶ 'Ik denk dat het tegengaan van verspilling essentieel is, willen we in Nederland nog wat natuur en landschap overhouden', schrijft hij. De belofte dat stroom straks goedkoper wordt, belooft ook weinig goeds. Wat goedkoop is, is niets waard, en wordt verspild. 'Goedkopere stroom zal leiden tot nog meer energieverpilling'.

Bovendien: schone energietechnieken zijn veelal afhankelijk van dezelfde grondstoffen die zijn schaars. En daarover dreigt strijd te ontstaan tussen landen. Tegen 2050 is drie miljard ton van die

⁶⁷ Saïd Bouharrou e.a., Religieus alarm over het klimaat. Nederlands Dagblad, 11 maart 2021

⁶⁸ Religieuze leiders: klimaat telt in het stembokje. Nederlands Dagblad, 11 maart 2021

⁶⁹ Stijn Fens, De voors en tegens van klimaatreligie. Trouw, 6 maart 2021

⁷⁰ Kontekstueel, maart 2021

⁷¹ Niet meer dan één aarde – *Only one earth*. Uitgeverij Contact, 1972

⁷² Zie bijv. <https://www.voordewereldvanmorgen.nl/artikelen/earth-overshoot-day-2020>

⁷³ Geert Bergsma, Lonneke de Graaff: 'Top 10 milieubelasting van de gemiddelde consument'. CE Delft, 2018

⁷⁴ 'Ik heb niet zo'n hoge dunk van de mens'. De Linker Wang, oktober 2019

⁷⁵ 'Er is jou, mens, gezegd wat goed is. Je weet wat de HEER van je wil: niets anders dan recht te doen, trouw te betrachten en nederig de weg te gaan van je God'. De Bijbel, vertaling NBV

⁷⁶ Patrick Jansen, Energie die je niet verspilt, hoeft je ook niet op te wekken. Trouw, 16 april 2021

speciale grondstoffen nodig – en in het energiebeleid is daar nauwelijks aandacht voor, stelt KPMG in een recent rapport.⁷⁷ Soms kiest een land als Groenland er zelfs voor om (tijdelijk?) deze grondstoffen in de grond te laten zitten, bijv. waar het gaat om de berg Kvanefjeld, een berg die geldt als 's werelds grootste onontgonnen bodemschat.⁷⁸

Als wij ons nationale en mondiale huis, onze *oikos*, onze economie, duurzaam en sociaal op orde willen hebben, vraagt dat om een radicaal andere visie op natuur, op rechtvaardigheid, op welvaart, welzijn en een levensstijl die hierbij past – dit alles op mondiaal niveau.

Ambitieuze, gerichte, politieke samenwerking

Het is 17 maart geweest. We kennen de uitslag. En we weten hoe het de weken na de verkiezingen verder ging. Het gaat nu om macht en tegenmacht. Om de inhoud. Om samenwerking. Om focus. Om nieuw leiderschap. Moreel leiderschap. Daar liggen kansen. En verplichtingen.

Om te beginnen pleit ik in dit kader met Simon Otjes voor een structureel sterker parlement.⁷⁹

Ik pleit voor een ambitieuze regering die idealistisch en praktisch is, die met een heldere visie met de veelheid aan grote en samenhangende problemen aan de slag gaat. Met klimaat, duurzaamheid en mondiale rechtvaardigheid op één, met een agenda die verder rijkt dan 2025 en 2030. Die niet alles doorschuift naar nog later, naar 2050. Idealiter een regering van D66, CDA, GL, PvdA en PvdD, en wat ik hoop: ook met CU en zelfs de VVD - maar niet onder leiding van Rutte. In zo'n regering zit voldoende 'klimaatmassa', ethisch besef, voldoende brede vertegenwoordiging, en daarbuiten is er hopelijk ruime steun van m.n. de SP en van Volt.

D66, GL, PvdA, PvdD en CU zijn (hopelijk) voldoende sterk gericht op noodzakelijke systeemveranderingen – en samen met VVD en CDA kan dat breed-maatschappelijk verder worden ontwikkeld en ingevuld, in goede samenwerking met de Tweede Kamer en met allerlei vormen van burgerparticipatie. Dat haalt de angel hopelijk uit de klimaatdiscussie, die nu veel te gepolariseerd is, of erger: vaak zelfs afwezig.

We kunnen niet meer zeggen: We hebben het niet geweten. 'Het tempo van de energietransitie moet flink omhoog, de vrijblijvendheid moet ervanaf', schreef de hoofdredactie van Trouw onlangs.⁸⁰

'Niemand kan zich nog aan de klimaatopdracht onttrekken'. 'Waar het nu op aan komt, zijn daden. Voor het volgend kabinet wordt dat een stevige kluif. Maar er is ook een meevaller, nu Europa de emissiereductie voor 2030 heeft opgekrikt van 40 naar 55%. Voor partijen die zich normaliter graag achter Brussel verschuilen, is er ook geen weg meer terug'. Want zelfs de VVD hield hier in haar laatste verkiezingsprogram rekening mee: 'Wanneer in Europees verband een hogere doelstelling voor CO₂-reductie wordt afgesproken, kan de nationale doelstelling worden verhoogd, waarbij een gelijk speelveld voor bedrijven voorop staat'.⁸¹ Die nieuwe doelstelling is nu in zicht: de nieuwe Europese, juridisch bindende, klimaatwet, als belangrijke uitwerking van de Green Deal.

Politiek, macht en gezag: in dienst voor de aarde en de breedte van de samenleving. Radicale politiek. Ethiek kan hierin een goede weg wijzen. Zoals Michael Kowalski in zijn onderzoek concludeerde: ethiek is een onderdeel van professionaliteit en een sterk ethisch kompas kan bijdragen aan beter beleid.⁸²

Zorg daarbij voor bewuste kiezers en consumenten, die nu veelal onbewust nog veel te veel verantwoordelijk zijn voor ontbossing, platbranden van de Braziliaanse Cerrado-savanne, CO₂-

⁷⁷ Schaarste grondstoffen bedreigt overgang naar schone energie. Trouw, 19 maart 2021.

⁷⁸ Groenland laat het grote geld liever schieten. Trouw, 8 april 2021

⁷⁹ Simon Otjes, Hoe versterken we de controlefunctie van het parlement?
in: <https://stukroodvlees.nl/hoe-versterken-we-de-controlefunctie-van-het-parlement/>

⁸⁰ Geen vrijblijvend klimaatbeleid meer. Trouw, 23 april 2021

⁸¹ Esther Bijlo, Want, VVD, het klimaat is geen 'klein probleem'. Trouw, 9 april 2021

⁸² Yfke Nawijn, 'Een sterk ethisch kompas kan bijdragen aan beter beleid'. De Linker Wang, december 2020

uitstoot, verlies aan biodiversiteit en opwarming van de aarde.⁸³ 'Indirect eten Nederlandse dieren een deel van de Amazone, dat is een feit', zegt landbouwkundig onderzoeker Carlos Antonio da Silva van een soja-onderzoeksgroep aan de Universiteit van Mato Grosso.⁸⁴ Het is maar een voorbeeld. De politiek kan dat probleem samen met producent, importeur en distributeur op alle vlakken oppakken. Daarnaast moet een moedige overheid bouwen aan groene industriepolitiek, betoogt Evert Nieuwenhuis, onderzoeker bij het wetenschappelijk bureau van GroenLinks.⁸⁵ 'Nederland moet groene industriepolitiek voeren die actief en gericht stuurt op vergroening van de Nederlandse zware industrie'. Daarbij horen een pittige CO₂-belasting en 'een moedige overheid die risico's neemt en scherpe keuzes maakt'.

Daarbij hoort ook een Nederlandse Klimaatwet. En naar Engels voorbeeld een Klimaatcrisis Beleid Team, een BKT (in het VK: *Committee on Climate Change*, al opgericht in 2008), met bijbehorende bevoegdheden. Het is er zelfs al, dat KBT, opgericht door CE Delft-directeur Frans Rooijers, een soort OMT (maar dan breder) voor het klimaat.⁸⁶ D66 en GroenLinks noemen het instellen van een klimaatcrisisteam al in hun verkiezingsprogramma's.

Nogmaals, het zijn maar een paar voorbeelden. Een nieuw kabinet moet volop inzetten op de uitvoering en verbreding van het klimaatakkoord van Parijs, de voorbereiding van het nieuwe klimaatakkoord van Glasgow, het maken van een goede (!) klimaatwet, mede als nationale uitwerking van een Europese klimaatwet en de Europese Green Deal, het aanstellen van een bevlogen en deskundig klimaatminister, een Klimaatcrisis Beleid Team met ruime bevoegdheden. Een debat over een reset van het neoliberale systeem. *Build back better* – maar dan ook echt. Een andere framing: niet alleen van 'moeten', maar juist ook van 'willen'. Niet reactief, maar proactief. Moedige, eerlijke antwoorden op morele vragen. *Do the right things the right way*. Radicale politieke keuzes voor de huidige generaties en voor wie geen stem hebben: de toekomstige generaties, de natuur, de aarde.

Politieke eenwording

Daarbij is het hoog tijd om serieus werk te maken van politieke eenwording op links, die verder gaat dan wat het recente Roodgroene manifest voorstaat.⁸⁷ Volgens opiniepeiler Peter Kanne van I&O, begin maart jl., maakte een linkse fusiepartij op dat moment gereede kans om de grootste te worden bij de verkiezingen.⁸⁸ Het is wat merkwaardig dat niet iedereen binnen GroenLinks en de PvdA daarop zitten te wachten. Ik hoop dat er naar PvdA-senator Mei-Li Vos wordt geluisterd. Zij denkt dat fusie onvermijdelijk zal zijn. 'De geschiedenis leert, kijk naar GroenLinks en het CDA, dat partijen pas fuseren als ze helemaal op hun rug liggen. Misschien moeten wij maar eens breken met die geschiedenis en in onze kracht fuseren'.⁸⁹

In onze kracht fuseren, klinkt op dit moment wellicht wat overdreven, maar misschien is 1+1 wel 3. Of 4, wanneer ook de SP (die op veel punten m.i. toch meer conservatief is dan progressief) meedoet. Het lijkt mij een goede ontwikkeling. En dan ook gelijk de Partij voor de Dieren proberen mee te krijgen. Al is het maar om de nieuwe fusiepartij bij de les te houden: een heldere ethische koers, een aansprekende visie op natuur en géén ruimte voor een *Na ons de zondvloed*-filosofie en -politiek.

⁸³ Wouter Kolk, Consument weet niet dat het bos brandt voor dat lapje vlees. Trouw, 23 april 2021

⁸⁴ Peter Hotse Smit, Joost de Vries, Volkskrant. Eet de Nederlandse koe gaten in het Amazonegebied? Nederlands Dagblad, 24 april 2021

⁸⁵ Evert Nieuwenhuis, Nederland moet bouwen aan een groene industrie. Trouw, 26 april 2021

⁸⁶ Esther Bijlo, Een OMT voor het klimaat. Trouw, 16 april 2021

⁸⁷ Zie bijv. Trouw, 16 april 2021

⁸⁸ Op eigen kracht redt een linkse partij het niet meer. Trouw, de Verdieping, 9 maart 2021

⁸⁹ Op eigen kracht redt een linkse partij het niet meer. Trouw, de Verdieping, 9 maart 2021

Robert Scholma

Zwolle, 30 april 2020

robertscholma@outlook.com

lid GroenLinks, oud-voorzitter Provinciaal Bestuur Overijssel

mede-eiser Urgenda tegen de Staat

bezoekt in 2007 en 2008 internationale klimaatconferenties in Den Haag en Berlijn

Reacties op dit artikel zijn van harte welkom!

Leestips:

De Helling. Kwartaalmagazine van het Wetenschappelijk Bureau van GroenLinks

Time Magazine, Climate is Everything. Double issue April 26 / May 3, 2021

Philipp Blom, Wat op het spel staat. De Bezige Bij, 2017

Bas Eickhout, Klimaatmanifest. Hoog tijd voor een doorbraak in Europa. Boom, 2019

Bas Eickhout, Klimaatmores. Radicaal een andere norm. Lemniscaat, 2016

Roger H.J. Cox, Revolutie met recht. Stichting Planet Prosperity Foundation, 2011

John Rawls. Een theorie van rechtvaardigheid. Lemniscaat, 2009

Michael J. Sandel, Rechtvaardigheid. Wat is de juiste keuze? Ten Have, 2010

Ronald Tinnevelt en Thomas Mertens, Mondiale rechtvaardigheid. Boom, 2013

Ad Verbrugge, Govert Buijs, Jelle van Baardewijk. Het goede leven en de vrije markt, Lemniscaat, 2019

David Van Reybrouck, Tegen verkiezingen. De Bezige Bij, 2016

Jonathan Sachs, Een gebroken wereld heel maken. Skandalon, 2017

Francis A. Schaeffer, Milieuvervuiling en de dood van de mens. Buijten & Schipperheijn, 1972

Wendelmoet Boersema, Gronings goud. Ambo | Anthos, 2021

Pieter Omzigt, Een nieuw sociaal contract. Prometheus, 2021

Filmtip:

I am Greta, <https://www.2doc.nl/documentaires/series/2doc/2021/i-am-greta.html>